

Sânt în Transilvania așezări de Români veniți din sudul Dunării sau nu sânt?

Filologi și istorici și-au pus întrebarea de mai sus, căutând să rezolve această grea problemă cu argumente din domeniul istoriei, lingvisticii și etnografiei. Mai pe urmă s'a ocupat cu această chestiune Capidan într'o comunicare ¹ făcută la Congresul filologilor români, ținut la București în 13, 14 și 15 Aprilie 1925. Dânsul ajunge, cu drept cuvânt, la concluzia că „din tot ceea ce s'a relevat până astăzi ca ceva aromânesc, în graiul dacoromân, parte s'a exagerat, parte s'a interpretat unilateral“, după ce admite următoarea posibilitate: „Este drept că în stadiul actual în care se găsește studiul limbii române în diferitele ei particularități locale, cunoștințele noastre sânt reduse. S'ar putea, mai târziu, să se dea și de astfel de urme“ (p. 291). În urma acestei comunicări a lui Capidan, dar mai ales din prilejul apariției prețiosului său studiu despre Meglenoromâni² s'a deșteptat în mine un deosebit interes față de această chestiune. O izbitoră asemănare între o mică ramură a populației românești din Meglenia, anume cea din Țarnareca, și între Români din Brașov, porecliți „Trocari“, m'a îndemnat să caut să lămuresc dacă această asemănare este numai incidentală, ceea ce s'ar părea la prima privire, sau dacă aceste asemănări sânt rezultatul unei îndepărtate conviețuiri a acestor două grupări de populație românească despărțite astăzi geograficește prin sute de kilometri, precum am ajuns să cred în urma unei serioase și obiective exa-

¹ Publicată în „Junimea literară“ a. 1925, Nrii 8—10, p. 275 și urm., sub titlul: „Aromânismele în dialectul dacoromân și problemele care se leagă de ele“. Comunicarea lui Capidan mă dispensează de a mă ocupa de ce s'a scris până acum în această chestiune, deoarece dânsul ia în discuție aproape tot materialul important referitor la ea. Ici colo, în cursul acestui mic studiu, voiu avea totuși ocazie să amintesc diferiți autori care s'au ocupat cu această problemă.

² Th. Capidan: *Meglenoromânii*. I. Istoria și graiul lor. Academia Română. Studii și Cercetări. VII. București. 1925.

minări a fenomenelor asemănătoare, pe care Capidan și cei de părerea dânsului nu le-au relevat în cercetările lor. La congresul amintit al filologilor am avut onoarea a anunța, într'o scurtă conferință, rezultatele la care ajunseseam până atunci, în urmărirea acestei chestiuni. De atunci, am căutat să utilizez tot materialul care mi-a stat la dispoziție cu privire la graiul și istoria grupărilor care mă interesau. Aceste cercetări ulterioare mi-au dat material nou pe care îl voi utiliza, în parte, în acest studiu.

Înainte de a trece la comparația graiului unei grupări cu al celeilalte, trebuie să facem dovada că avem a face cu două grupări de populație românească. Cât privește pe Megleniți, nu e nevoie să insistăm pentru a dovedi românitatea lor, deoarece astăzi nu o mai trage nimeni la îndoială. Cu totul altfel stă lucrul cu Românii din Șcheii Brașovului, pentru că aceștia trec și astăzi de Bulgari românizați.

Înainte de toate țin să accentuez că atât Românii din Brașov cât și Megleniții din Țârnareca se deosebesc de ceilalți Români care îi înconjoară atât prin port, cât și prin felul lor de traiu, prin obiceiuri, prin construcția și curățenia caselor, dar mai ales prin particularitățile graiului lor. Ce privește pe Românii din Țârnareca, Capidan relevă superioritatea acestora față de ceilalți Megleniți în privința curățeniei și încăperii caselor lor, accentuând mereu că „limba vorbită în această comună se deosebește de aceea din celelalte comune, atât prin unele particularități caracteristice ale ei, cât mai ales printr'o puternică influență venită din partea dialectului aromânesc“¹. De altă parte, nu e nevoie să insistăm asupra faptului amintit că Românii din Șchei se deosebesc foarte mult de ceilalți Români, chiar și de cei din partea opusă a orașului, din Brașovul-vechiu. Voiu aminti numai faptul mai puțin cunoscut că, până bine de curând, căsătoriile între Românii din Șchei și cei din împrejurimile Brașovului erau foarte rare, și voiu mai releva și că aceștia fac mare haz de obiceiurile „Trocarilor“, dar mai ales își bat joc de melodia graiului lor. Weigand, când vorbește de diferența care există între Meglenoromâni și Aromâni, între altele aduce și particularitatea următoare „de o importanță vrednică de luat în seamă“, anume că pe când Aromânul are un fel de a vorbi strigător și energic, apăsând puternic pe începutul cuvintelor,

¹ Op. cit. 26.

Meglenitul are o pronunțare lată, deosebit de întinsă, cu o în-tonare ușoară¹. Tot așa, pentru a observa diferența în această direcție între Români din Șchei și ceilalți, nu e nevoie de o ureche deosebit de fină.

Până acum, acestei diferențe între Români din Șchei și cei din împrejurime nu i s'a dat altă explicație decât că cei dintâi sânt Bulgari. Intr'adevăr, cronicile spun că la anul 1392 au venit Bulgarii la Brașov de au lucrat ca zidari la clădirea bisericii săsești din „Corona nova“, numite mai târziu, în urma unui incendiu, „Biserica neagră“. Ei s'au așezat din sus de oraș, unde au primit de la „Magistrat“ un loc de locuit². De altă parte, Sașii îi numesc în documentele lor „Bulgari“ sau „Bolgari“, uneori, „Bulgari nostri“ sau, în săsește, „Belger“, și cartierul lor îl numesc „Bulgaria“ și săsește „Belgerei“, cu diferite ortografii, iar Ungurii, după Sași, „Bolgárszék“³. Dar chiar și ceilalți Români din Brașov și împrejurime îi numesc „Șchei“. La ei înșiși însă nu există tradiția că ar fi de origine bulgară. Colecția de documente din arhivele orașului Brașov citată mai sus cuprinde un material de o deosebită importanță în această chestiune. Anume, trecând în revistă numele citate în documentele săsești din Brașov, dintre anii 1503—1540, găsim atributul „Bulgarus“ dat unor nume curat slave, mai rar întrebuințate dar totuși întrebuințate de Români, apoi pe lângă alte nume comune tuturor Românilor din toate părțile, ca Aldea (a. 1503 ș. urm., cu grafia corespunzătoare pronunțării săsești „Aylda“⁴), Manea (a. 1503, scris „Mayne“), Ion, Barbul (a. 1534) — deci cu articolul *-ul* —, Radul (a. 1503), Stanciul (a. 1503), găsim și Șerb Bulgarus (a. 1503), Roman Bulgarus

¹ Dr. Gustav Weigand: *Vlaho-Meglen*. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig. 1892, p. 53.

² Cf. Joseph Teutsch, ap. „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt)“. Vol. IV, pag. 98; Thomas Tartler, *Geschichte*, ap. Sterie Stinghe: *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt*, în *Jahresber. lui Weigand*, VIII, p. 55 și u. și Dr. Nicolau Popă: *Schiță din istoria Brașovului cu specială Considerare la Români*, ibid. p. 53 ș. u. și *Istoria besearecei Șcheilor Brașovului*. (Manuscript de la Radu Teampea). Publicată cu cheltuiala bisericii Sf. Nicolae din Brașov (Scheiu) de Sterie Stinghe. Brașov. 1899, p. I, și *Chronik von Pope Vassilie*, în „Quellen“. Vol. V 1908, p. 1. Pentru „Corona nova“ cf. Fr. Schuster, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* a 1925. Nr. 12, p. III.

³ Cf. *Quellen*, Glosar.

⁴ Cf. *DR*. III, 461—508.

(a. 1533), Cătană Bulgarus (a. 1534), până și Bârsan Bulgarus (a. 1538–9), Costea Hoțul Bulgarus (a. 1539) și chiar Fătul Bulgarus (a. 1540), Dimitrie Lungul Bulgarus (a. 1545), Furca Bulgarus (a. 1541, 1545), Stoica Porculeț Bulgarus (a. 1545) ș. a. Că cel puțin aceștia din urmă nu erau Bulgari, ci Români, e evident.

Din fericire, chiar din documentele lor, vedem că Sașii numeau adesea pe Români „Bulgari“. Astfel în volumul II din colecția amintită „Quellen“ se dă recensământul populației din Țara-Bârsii din anul 1526 și (la pag. 25) la comuna Râșnov, se spune că în „Belgerey“ erau 95 de Valahi: „item der blach synt ein der belgerey czw rossenaw eine summe XCV“. Așadară ce erau locuitorii acestei „Belgerey“ sau mai jos „Bulgerey“? — Români, spune cronicarul însuși. De Bulgari nu se face nici o amintire. Iar în vol. III al acestei colecții, la pag. 21, se spune că la Râșnov, în „Belgeray“ locuiau în a. 1536 *Stoica Mălăiu, Badea, Tatul, Cotfea, Pădure* etc. (cf. și p. 135). *Hasdeu*, care, întocmai ca și Dr. N. Pop citat mai sus, ia o poziție hotărâtă pentru a dovedi românitatea Brașovenilor, citează pe istoricul sas Reichersdorfer din prima jumătate a secolului XVI, care astfel „se rostește despre suburbiile Brașovului: unum incolunt Bulgari, alterum Hungari, Saxones agricolae tertium“, iar cu câteva rânduri mai jos însuși Reichersdorfer pune în loc de Bulgari pe „Valachi“. Alt Sas, Eder, spune în anul 1797 următoarele: „Triballi hodiernae Bulgariae populi fuere. Atque hoc vocabulo saepe nostri scriptores . . . Valachos adpellant. Nec fortasse abs re Coronense suburbium, Valachis habitatum, hodieque Bolgárszék appellatur“. Tot *Hasdeu* citează din Engel fraza: „Heissen die Walachen bey den neuern Siebenbürgern auch Bulgaren“¹.

După cum am amintit mai sus, cronicile ne relatează că la anul 1392 au venit Bulgarii în aceste locuri, așa dară tocmai într'o epocă când Turcii încep să pună stăpânire pe Peninsula Balcanică — un an mai târziu cade Târnova² — și populația creștină caută să scape cu fuga de năpăstuiitori. O parte trece Dunărea și înaintează până în Ardeal, unde găsește adăpost. Să reținem un lucru: o populație creștină se refugiază la frați creștini dinaintea primejdiei păgâne comune. Că acești coloniști ar

¹ B. P. Hasdeu: *Istoria critică a Românilor*. Vol. I. București, 1875, p. 12–13.

² Cf. C. Jireček, ap. I. Bogdan, *Conv. Lit.* a. XXIII, p. 101.

fi dat de o populație românească băștinașă așezată spre sud-vest de cetatea Brașovului, nu se spune nicăieri. Un singur indiciu ne-ar putea face să bănuim existența unei populații mai vechi decât „Șcheii“ în locurile acestea. Anume pe lângă denumirea de „sat“ a Șcheilor mai există și numele „cotun“ sau „cutun“ dat mahalalei celei mai ridicate de sub poalele muntelui Tâmpa. S'ar putea ca cu această numire să se fi numit așezarea mai veche, iar „sat“ să se fi numit așezarea fugarilor din Bulgaria¹. Mai mult decât atât, e absolut sigur că Românii din Brașovul-vechiu au venit din satele dimprejur și s'au așezat pe teritoriul orașului câteva secole în urma venirii „Bulgarilor“, așa că aceștia veacuri dealungul au fost izolați de ceilalți Români din Țara-Bârsii prin populația săsească care îi despărțea de ei. Dar dacă am admite că acești coloniști au fost Bulgari, se naște întrebarea: cine i-a românizat într'un timp așa de scurt? — O considerație de ordin lingvistic se opune eventualei presupuneri că acești venetici ar fi fost românizați de Românii dimprejurul orașului Brașov, pentru că dacă românizarea lor s'ar fi făcut într'adevăr prin aceștia, Românii din Șchei ar fi trebuit să vorbească la fel cu aceia care i-au românizat, ceea ce, de fapt, nu e așa.

Să vedem mai departe la ce ne poate servi, în chestiunea care ne împoartă, istoria acestei populații. Nu mai târziu decât la anul 1474, deci 82 de ani de la așezarea numiților coloniști în Brașov, se face amintire, într'o scrisoare a papei Sixtus IV. de populația Brașovului. Cităm după Documentele Hurmuzachi vol. II, partea 2-a, pag. 229, Nr.-ul CCVIII: „Opidum Corona alias Brascho . . . , quod in confinibus christianitatis et in metis infidelium terre Valachie situatum est, in quo quidem opido tam Valachorum, Armenorum, Bulgarorum et Grecorum, quam aliorum infidelium copia una cum ipsis christianis in ipso opido degentibus morari solet“. Că unii dintre acești necredincioși erau luați drept Bulgari, nu e nici o mirare, deoarece așa se obicnuiseră stăpânii acestor locuri să numească populația care se așezase aici înainte cu 82 de ani și așa i se raportase și papei, dar ne mirăm cum într'un interval atât de scurt Valahii sânt citați în

¹ La Sterie Stinghe: *Die Schkejer* p. 58 e tipărit greșit acest cuvânt, după cum îmi confirmă însuși autorul. La Meglenoromâni cuvântul obicnuit e cătun, pe când vorba sat n'am întâlnit-o decât o singură dată în textele lui Capidan, 71/16. Notez că din aceste cuvinte numai cătun (ă) se întâlnește, rar, la Aromâni (cf. Capidan, acest volum, p. 344).

frunte, de sigur ca cei mai numeroși dintre toți infidelii conlocuitori ai catolicilor sași. O românizare atât de repede a Bulgarilor, nu se poate concepe și ar fi fără seamăn în istorie. Să trecem la altă dată istorică. Zece ani mai târziu, deci la anul 1484, „venit-au oamenii din sat din Rășinari, de lângă cetatea lui Herman, ce-i zic Sibiiul, aici la sfatul Coronei, ce-i zic Brașovul, pe numele apei ce-i zic Brașovia, și au adus cărț(i) de la domnii din Sibii la domnii sfatului din Brașov și au poftit să le dea un preot de aici. Deci au socotit sfatul și au îngăduit aceea pentru voia Sibiianilor și le-au dat pe pop(a) Bratu“¹. Se poate admite că locuitorii din Rășinari, despre care știm cu siguranță că eră sat românesc — la anul 1467 e numit „villa Walahikalis“² — să vină tocmai la Brașov, cu învoiala și intervenția Sașilor din Sibiu, să ceară un popă pentru satul lor? Această relațiune ne îndreptățește să afirmăm că la această dată în Șcheii Brașovului locuiau Români cu tradiții religioase și etnice, bine văzuți de conaționali lor din Transilvania, iar nu un neam strein și nici chiar streini românizați. Această afirmațiune o confirmă și faptul că la anul 1495 „căzut-au un cuget bun spre creștinii dintr’acesta loc, de mearseră la cinstitul sfat, cu mare rugăciune și cu mare cinste, și cu rugămintele de la Io Neagoe Basarab voevod din țara muntenească, și i-au îngăduit sfatul de au zidit și au ridicat besearea această de piatră, și cu ajutoriul lui Neagoe voevod, lângă aceasta s’au sculat cu ajutori și orășanii de aci bătrâni și tineri, bogaț(i) și săraci, mici și mari și au isprăvit sfântul oltari și hramul și clopotnița cea veachie“³. De sigur că pentru Bulgari Neagoe Basarab n’ar fi pus atâta stăruință ca să se ridice o biserică de piatră în locul celei de lemn. Istoria nu cunoaște între domnitorii români alt ctitor al bisericii din Brașov înaintea lui Neagoe Basarab, dar de la el încoace au curs daniile lor pentru acest lăcaș de închinare românesc. Fără îndoială că solicitudinea lor n’ar fi mers atât de departe, dacă populația de aici n’ar fi fost românească. Afară de aceasta sânt cunoscute relațiile economice și politice care au existat între Sașii din Brașov și voevozii români. În cronicile Brașovului se amintesc nenumărate cazuri când Sașii trimet

¹ *Ist. Bis. Șcheailor*, pp. 1—2. Cf. și *Chronik von Pope Vassille*, în *Quellen*, vol. V, I.

² *Hurmuzachi*, II, partea II-a, p. 178.

³ *Ist. Bes.* p. 2, *Quellen*, vol. V, 1—2.

„Bulgari“ din Braşov cu misiuni importante la domniile valahi sau moldoveni¹. Se poate admite ca Saşii, prudenţi cum erau ei în totdeauna, atunci când voiau să obţină favoruri sau voiau să încheie vreo afacere rentabilă cu vecinii lor valahi, să apeleze tocmai la intervenţia unor oameni streini de neamul aceluia al căror favor îl solicitau? De sigur că aşa ceva e inadmisibil.

Gădesc că, după înşirarea datelor de mai sus, e de prisos să mai enumăr altele mai recente, deoarece se ştie că în secolul XVI, când cronicarii saşi notau în catastifele lor nume ca Costea Hoşul, Şerb, Bârsan, Cătană, Fătul, Lungul, Furcă, Stoica, Porculeţ Bulgarus, tot ei vorbesc de „walachisches Tor“ (a. 1559)² sau spun că primarul Braşovului Johannes Benkner porunceşte Valahilor „bei der Stadt“ să înveţe catehismul, pentru ca să-i reformeze, deşi n'a ajutat mult, cum spune acelaşi cronicar sas, iar la 1560, acelaşi Benkner pune să se traducă cei patru evanghelişti din „sârbeşte“ în limba valahă, însărcinând cu aceasta pe diaconul Kores şi pe Todor diacul „ca să le ajute cu aceasta popilor valahi“³. În faţa acestor dovezi nu mai putem da un înţeles etnic denumirii de „Bulgarus“ dată de Saşi concetăţenilor lor din Şchei, cu atât mai mult că ei numesc Bulgari şi pe locuitorii neromâni din acest suburbium al Braşovului, ca de pildă Feder Bulgarus (a. 1503, Quellen, I 62), Laczkonÿ Bulgarus (a. 1533, ib. II 313), Haÿdo Laszlo Bulgarus (a. 1542, ib. III 209), Bolidissar Bulgarus (a. 1545, ib. III 294) ş. a.⁴

Se impune acum o întrebare: cum se face că Saşii au numit pe aceşti colonişti „Bulgari“ şi nu i-au numit „Valahi“? — Cu numirile acestea (latineşte „Valahi“, săseşte „Bloch“ sau „Blach“) numeau Saşii pe Românii din împrejurul Braşovului şi pe cei din Țările româneşti, care vorbeau „blesch“ sau „plesch“; Săcelele le numeau „villae Wallachales“ sau „Bleschdörfer“, iar Muntenia „Walachia“ sau „Blesch-“ sau „Pleschlant“. — E uşor de înţeles că nu puteau numi tot aşa pe

¹ *Quellen*, vol. II, 358, 414, 418, etc.

² Cf. Stinghe: *Die Schkejer*, p. 57.

³ *Quellen*, vol. IV, p. 100.

⁴ Afirmaţiunea lui Dr. Miletič, care s'a ocupat cu această chestiune, ca strămoşii Românilor braşoveni ar fi fost Bulgari, care s'au menţinut ca atari până în secolul XVIII, când s'a făcut asimilarea, cade în urma argumentelor de mai sus. Cf. Stinghe, op. cit. 49 şi urm.

niște refugiați din Bulgaria, care, de sigur, se deosebeau de conaționaliilor lor prin port, prin obiceiuri și, în parte, și prin dialectul pe care-l vorbeau. Denumirea de „Bulgari“ se impunea de la sine, într'un timp când adeseori numele dat unei persoane sau unei populații avea mai degrabă sens geografic decât etnic. Foarte convingătoare sânt numele citate de G. I. Brătianu din socotelile coloniei din Caffa: La anul 1468, se notează un Johannes Velachus sive Ungarus, la anul 1469 și 1470: Stanchus Ungarus, Demetrius Ungarus, Radus Ungarus, Stoicha Ungarus. „Nu e greu de a recunoaște“, spune Brătianu, „în acești Unguri care se cheamă Stanciu, Radu sau Stoica, Români pe care îi precizează de altfel și mai clar echivalența: Velachus sive Ungarus“¹. Deci nu e mirare că Sașii numeau pe niște refugiați din Bulgaria „Bulgari“, căci nu aveau cum să-i numească altfel, și odată intrată această denumire în uz, s'a perpetuat, ca orice poreclă, fără să mai fie controlat fondul de adevăr istoric, și a fost luată de ban bun și de istoricii noștri. Astfel de confuzii între denumirea geografică și cea etnică sânt dese în istorie. Amintesc numai unul pentru că se găsește într'un act de scutire din anul 1469 dat de regele Ungariei Vladislaus unui voevod al Țiganilor numit Toma Bulgarul². Ca să vedem cât de puțină importanță se da odinioară sensului denumirii etnice, mai relevz numirile „rumân“, care eră sinonim cu „vecin, tribut, clăcaș, iobag, glebae adscriptus“³. Cât de departe merge deplasarea semantică în această direcție, se poate vedeă mai bine din următoarea frază înregistrată în revista *Ion Creangă* III, p. 53: „Ci rumâni scârboși mai sânt și jidanii iștia“, unde Rumâni e sinonim, ca și aiurea, cu „om“. Mai amintesc cuvântul „grec“, care, prin generalizare, ajunsese să însemneze „negustor“ sau mai ales „băcan“, sau expresiunea Morlac care în secolul al XVI-lea aceeași însemnare ca turcescul *kiraği*, „cărăuș“, după ocupațiunea Românilor apuseni, sau numele Vlah care își pierduse, într'un timp, în unele regiuni, însemnarea etnografică și însemnă orice păstor sau ortodox, etc., fără considerație la națio-

¹ *Noms romans en Crimée*, în Romania, a. 1925, Avril, p. 270.

² *Hurmuzachi*, II, partea 2-a, p. 382.

³ Cf. *Cuv. d. Bătr.* I, 125, 171, 299, *Prav. Mold.* Dionisie Eclesiarhul vorbind de stările din Franța zice: „iobagi adecă rumâni“. *Tes.* II, 211.

nalitate¹, după cum „bulgar“ se numește, în unele regiuni, orice cultivator de legume. P. Papahagi, când vorbește despre numirea etnică Arbănaș, zice: „Nu odată se va fi dat de către Daco-Români, în Muntenia sau Moldova, numele de Arbănași și Aromânilor, pentru cuvântul că veneau din regiunile albanezești, tot așa după cum se întâmplă aceasta și în Bulgaria. Bulgarii de multe ori sub numele de Arnăut desemnează Aromâni pentru același cuvânt“².

Tot pentru a arăta lipsa de temei a acestor denumiri, chiar în legătură cu Români din Brașov, Hasdeu amintește faptul știut de toată lumea că în vechiul regat Transilvănenii sânt, sau mai bine zis erau, porecliți „Ungureni“³.

Sânt cunoscute versurile din „Miorița“:

Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei.
Unu-i Moldovan,
Unu-i Ungurean
Și unu-i Vrancean.

Nu putem afirma cu siguranță că, într'un timp când antagonismul dintre creștini și păgâni făcea să dispară diferența de naționalitate, între acești nenorociți de refugiați n'ar fi fost și Bulgari, dar un lucru e evident că, dacă au fost și Bulgari printre ei, aceștia au fost într'un număr foarte mic față de majoritatea românească a acestei populații, căci altfel asimilarea înfăptuită, după cum am văzut mai sus, într'un timp atât de scurt, n'ar fi fost posibilă, în izolarea în care se găseau acești Români. Tot ca o poreclă fără bază istorică trebuie considerată și denumirea de „Șchei“ dată Brașovenilor din partea celorlalți Români din împrejurime. Brașovenii înșiși întrebuintează astăzi acest nume, fără a-și da seamă de însemnarea lui, numai la plural și numai cu înțeles toponimic și niciodată etnic. Astfel cu vorba „Șchei“ numesc ei partea orașului Brașov locuită de ei, de la poarta „cetății“ numită „Poarta Șcheilor“ până în „capu' satului“, iar strada care duce spre această poartă o numesc „Ulița

¹ Jovan Cvijić: *La Péninsule Balkanique. Géographie humaine*. Paris. 1918, p. 165.

² Pericle Papahagi: *Numiri etnice la Aromâni*. Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tomul III. Mem. 4, p. 10—11, notă.

³ *Loc. cit.*

Șcheilor“. Singularul acestui cuvânt (masc. Șcheau, fem. Șcheaucă) întrebuințat de Români din împrejurime, mai ales de cei din Săcele, pentru a desemna un locuitor (bărbat sau femeie) din Șchei, este neuzitat la ei și le e neplăcut la auz. E adevărat că în documentele brașovenești se întrebuințează acest cuvânt și cu sens etnic (cf. „Istoria besearcii Șcheailor Brașovului“), dar noi sântem de părere că numai cărturarii și streinii îl întrebuințau cu acest înțeles necunoscut populației.

Următoarele versuri populare confirmă cele spuse de noi cu privire la înțelesul toponimic al cuvântului „Șchei“:

Să ardă (Brașău) până'n cetate,
Din cetate până'n Șchei.

sau

Săraci Trocărăși din Șchei,
Dar pe unde umblă ei? ¹

Însă nu numai că ei nu au conștiința că ar fi fost Bulgari, dar nu sântem siguri nici de aceea că în totdeauna și în toate regiunile cuvântul „Șcheau“ a însemnat numai „Bulgar“, pentru că la Dosofteiu, de pildă, putem spune cu siguranță că înseamnă și „rob, sclav“, corespunzător lui „sclavus“. Cităm din „Viețile Sfinților“ p. 244/32: „Dintr'aceastea cuvinte pornit spurcatul acela ca un batjocurit de om prostac și șcheau și cu totul țărănatec, îl pusă gios de-l bătù fără milă cu atâtea toiage, cât dzâcea c'a hi murit“. Acest „om prostac și șcheau și cu totul țărănatec“ erà sfântul Thadei care „au fost rob iertat a lui Theodor“ (p. 244/4). Cu acest înțeles de „sclav, rob“ se întrebuințează acest cuvânt, sub forma corespunzătoare scl'au, și de Aromâni ². Nu susținem că cu acest înțeles se va fi aplicat Românilor din Brașov denumirea „Șchei“, pentru că cronicile ne vorbesc despre „Bulgari“, dar am relevat această accepțiune a cuvântului pentru a arăta cu un exemplu mai mult că nu putem pune mult temei pe aceste denumiri etnografice. Lexicul dialectului Românilor din Șchei nu cuprinde cuvinte bulgărești care nu s'ar găsi și în alte

¹ I. G. Bibicescu: *Poesii populare din Transilvania*, culese și adnotate de... București, 1893, pp. 14, 210.

² P. Papahagi, *Numiri etnice*, p. 27—8 și Gustav Weigand: *Die Aromunen. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren von... II. Band.* Leipzig, 1894, p. 164, unde cuvântul se găsește atestat de două ori și e tradus de Weigand prin „Diener“.

regiuni românești. Nici în graiul viu de astăzi, nici în documentele bisericii Sf. Nicolae n'am putut găsi nici un element bulgăresc propriu numai acestui dialect¹.

Dacă argumentele produse până aici sânt, în parte, de natură negativă, portul măreț al Românilor din Șcheii Brașovului e o dovadă sigură pentru românitatea lor. Mai întâiu, oricine îi cunoaște, știe că portul lor e atât de deosebit de al celorlalți Români din jurul Brașovului — nu mai vorbim de portul Sașilor, Secuilor și al Ciangăilor — încât niciodată nu se poate face confuzie între unii și alții. Făcând acum o comparație între portul lor și al altor Români din alte regiuni, nu se poate tăgădui o asemănare izbitoare între „cămeșa cu cl'ine“ a Românilor din sudul Dunării, de pildă, și între cămașa Românilor din Șcheii Brașovului, lungă până aproape de genunchi, foarte largă, frumos încrețită în clinuri și fără coadă, peste care se încing cu un brâu de lână și pe deasupra acestuia cu curea. Iar pentru raportul dintre portul aromânesc și cel bulgăresc, mă mărginesc la un citat din studiul lui Capidan, din acest volum, p. 267: „Despre o influență a portului bulgăresc (asupra celui aromânesc) nici nu poate fi vorba, căci nu există nici un punct de asemănare între unul și altul . . . Prețioase informațiuni despre portul Bulgarilor de pretutindeni ne dă, acum în urmă, Ischirkoff. Din cetirea întregului capitol „Trachten“, bogat în amănunte, n'am putut găsi nimic care să se asemene cu portul păstorilor aromâni (purători de astfel de cămașe)“. Că asemănarea între portul Românilor din Șcheii Brașovului și al Românilor din sudul Dunării e întâmplătoare, nu poate susține nici un etnograf, mai ales în cazul nostru, când știm de unde au venit Brașovenii. Ar fi o utopie să susțină cineva că portul Românilor din Șcheii Brașovului ar fi portul original bulgăresc pe care numai ei l-au păstrat, iar Bulgarii, în țara lor, l-au schimbat cu altul, sau că ei păstrează portul Românilor vecini cu ei, care i-au românit și apoi și-au schimbat portul².

Am insistat asupra originii Românilor din Șcheii Brașovului pentru faptul că se continuă și astăzi, fără un discernământ critic,

¹ Stinghe, în teza sa de doctorat citată mai sus amintește, într-o sprijinirea părerii sale, p. 59, ca particularități bulgărești numirile toponimice Gorița și Văgleniște, deși cel dintâiu e foarte răspândit în toponimia noastră, iar al doilea e prea izolat ca să ne îndreptățească la o concluzie serioasă.

² Pentru a putea face comparație între portul unora și al altora cf. G. I. Pitiș: *Nunta în Șcheii Brașovului până pe la 1830*, în *Rev. Nouă*, I, 104—112 și 150—156. n. 109—112. și Capidan, în acest volum, p. 267 s. u.

a-i considera drept descendenți ai unei colonii bulgărești. Lăsând acum istoria și etnografia la o parte, vom pune la contribuție lingvistica, pentru că aceste științe trebuie să se completeze în astfel de cercetări, și, trecând la studiarea graiului vorbit de Românii din Șcheii Brașovului în comparație cu dialectul meglenit, în special cu al Meglenoromânilor din Țârnareca, vom scoate la iveală numai acele asemănări care, pentru Brașoveni, exclud o influență imediată din partea conlocuitorilor lor.

Vom începe cu particularitățile fonetice. În amândouă regiunile, *h* inițial și în corpul cuvintelor dispare din toate elementele. Astfel: *rănesc* în loc de „hrănesc“, *aber* în loc de „haber“, *ură* în loc de „horă“, *am, am!* în loc de „ham, ham!“ *an* pentru „han“, *atâr* pentru „hatâr“, *ârb* pentru „hârb“, *maală* în loc de „mahală“, etc.¹ Această particularitate nu o întâlnim la nici unii dintre vecinii Șcheilor, nici chiar la Seceleni sau la Românii din celelalte suburbii ale Brașovului. De aceea toți își bat joc de ei pentru această pronunțare, ca și pentru alte particularități ale lor. Din documentele brașovenești sântem în stare să constatăm că acest fenomen fonetic e vechiu în acest graiu. Astfel într'un document de la începutul secolului al 18-lea, păstrat în arhivele bisericii Sf. Nicolae, se zice: „nu putem ca să ne rănim“ în loc de „hrănim“ și „altă rană n'au“². În istoria bisericii amintită, scrisă de Radul Tempea, care a murit la anul 1742, găsim cuvântul unguresc „Haromszék“ scris fără *h*: *Aromsechiu*. (p. 45). S'a păstrat însă, atât la Românii din Șchei cât și la cei din Țârnareca *h'* (*h* palatal) provenit din *f*. Astfel avem: *hier, hir, herb, hiică*, etc., în loc de „fier“, „fir“, „fierb“, „fiică“³.

Și la unii și la alții dispare *v* inițial urmat de *i* în elementele latine precum și în cele streine: Deci: prez. ind al verbului *inire* = „venire“ e, în Țârnareca: *in, in', ini, imperf. ineam, ineai, ineă*. La fel în Șchei: *iiu, ii, ine, inim, iniți, ine, ineam*, etc. Pentru „vițel“ avem în amândouă regiunile *ițâl*, pentru „viu“: *iu ș. a m. d.*⁴. În jurul Brașovului se aude

¹ Formele meglenite corespunzătoare, fiind atestate în colecțiile de texte cunoscute sau în diferitele studii dialectale citate și fiind aproape la fel cu cele brașovenești, nu le mai reproducem aici.

² Dr. Sterie Stinghe: *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei*. Brașov 1901. Vol. I, p. 33 și 34.

³ Cf. Capidan, p. 121.

⁴ Capidan, *Megl.* 67, 122.

pronunțarea aceasta pe un teritoriu restrâns. Chiar și intervocalic *v* dispare înainte de *i*. Astfel avem la Șchei: o trăiesc pentru „otrăvesc“, iar la Meglenoromâni: u trues. Șcheii zic și la iță în loc de „laviță“, (s) chilăi în loc de „schilăvi“, strâi în loc de „s'rivii“, etc. Probabil că în amândouă aceste cazuri (dispariția lui *h* și a lui *v*) avem a face cu o influență a dialectelor bulgărești de răsărit care prezintă aceleași particularități fonetice¹.

Un caz de fonetică sintactică avem în următorul fenomen: La Aromâni și la Meglenoromâni din Țárnareca conjucția și care împreună numeralele de la 20 în sus, se preface în ci. În Brașov sânt câteva familii, între care familiile Stănescu, St. Stinghe, Pușcariu și altele, care pronunță la fel, deci douăzeci trei, nouăzeci șapte, nouăzeci opt, nouăzeci nouă, etc.².

Se știe că cea mai esențială caracteristică a dialectelor de sud e trecerea lui *ce*, *ci* în *țe*, *ți*. Acest fenomen nu se întâlnește în graiul de toate zilele al Românilor din Șcheii Brașovului, dar s'a păstrat cu toate acestea într'o singură formă pietrificată, în cântarea de la Înviere „Cristos a înviat“. Anume „junii“, despre care voiu vorbi mai încolo, care țineau la datinele lor, pronunțau, când cântau, în loc de „și celor din mormânturi“, și Țelor din mormânturi viața le-au dăruit, pentru care pronunțare curioasă erau luați în răs de ceilalți Români, iar dacă îi întrebai pe ei de ce zic așa, îți răspundeau: „Așa am apucat din bătrâni“³. S'ar putea face obiecțiunea că acest fenomen fonologic ar fi urma unei pronunțări dialectale rămase de la vreun preot aromân sau grec care ar fi servit la biserica din Șchei. Ca să poată lăsa o urmă atât de puternică pronunțarea unei singure persoane sau chiar a unui grup de streini, e greu de admis⁴. De aceea cred că sântem îndreptățiți să-l considerăm ca o trecere adusă din sud împreună cu celelalte particularități fonetice, cu atât mai mult că păstrarea acestei forme

¹ Cf. Gustav Weigand: *Bulgarische Grammatik*. Leipzig. 1907, p. 13 și studiul aceluiași „Vlaho-Meglen“ p. 20.

² Pentru Țárnareca cf. Capidan, 155.

³ Unii alterează și conjucția și dinaintea lui *celor*, pronunțând astfel și Țelor în loc de și celor.

⁴ Se știe că în „compania grecească“ a negustorilor din Brașov erau mulți Aromâni, dar ei aveau puțin amestec cu Românii din Șchei și mulți se dădea de Greci, ținându-se de biserica grecească din „cetatea Brașovului“.

pietrificate, sfinte pentru ei, a pierdut cu timpul legătura semantică cu forma lor întrebuițată astăzi în Șchei în loc de „celor“, în vorbirea de toate zilele¹. E foarte natural că acest fenomen a dispărut din graiul viu al Brașovenilor, în urma batjocurii la care se expuneau cu această pronunțare neobicinuită prin partea locului și sub influența cărțurilor și a limbii scrise. Aceasta e soarta tuturor particularităților lingvistice care au o înfățișare prea streină de dialectul localnic.

Una din particularitățile caracteristice ale dialectului meglenit e căderea lui *a* neaccentuat inițial. La Șchei e ceva frecvent, mai mult ca la alți Dacoromâni, și chiar în cuvinte care nu apar niciodată cu afereză, în alte regiuni. Astfel avem, ca în meglenoromână *gonisăsc* în loc de „*agonisesc*“².

Ca o particularitate dialectală amintim formele meglenite fără și foar pentru „fără“ alături de cele brașovenești: fără (Ist. bis.: fără popa Toma, p. 3, fără voia orașanilor, ib., tot așa pp. 8, 11, 15, 24, 32, etc.) și for, în întrebarea: Soț ori forde? care și-o pun copiii la jocul cu sămburi de roșcovă³.

Avem mai departe, în ambele regiuni, *curcubeiu*, nu „*curcubeu*“, singular refăcut din pluralul „*curcubeie*“ sau „*curcubeiuri*“. În dacoromână, controlând fișele Dicționarului Academiei, n'am găsit atestată această formă decât în dicționarul lui Polizubariț editat în Brașov, la anul 1857.

Dintre elementele lexicale comune celor două dialecte, de o deosebită importanță e, din cauza înțelesului său, cuvântul *june*. Forma meglenită e *juni* și înseamnă „tare, puternic, voinic, viteaz“, iar derivatul *juni'ia* sau *juneafă* înseamnă „voinicie, vitejie“⁴. Weigand traduce pe *juni* cu „*kräftig*“. „*Juni*“ e un ficior (Papahagi, 145, 153/4, Capidan, 40/8), un moș (Capidan, 16/2, 6, 9), un cal (Capidan, 9/13, 79/21), un leu (Capidan, 28/5), soarele (Papahagi, 139), norul (id. ib.), boarea (=vântul, id. ib.), etc. Așa de pildă găsim la Papahagi, p. 139: Norul zice: „Io nu sam (= sânt) mai juni, . . . Mai juni ai boarea.“, sau la Capidan, texte inedite, 310: „Ca vrin bic ai juni“ glosat prin „E tare ca

¹ La Meglenoromâni din Țarnareca e atestată forma *telul* a pronumelui la dativ. Cf. Capidan, 154.

² Cf. Stinghe, *Die Schkejer*, p. 82.

³ Cf. *Dicționarul Academiei*, II, 57.

⁴ Cf. P. Papahagi, *Rom. din Megl.* p. 49, *Megleno-Rom.* p. 222, Weigand, p. 28. Pentru *juneafă* cf. Capidan, 40/26.

un bic“. Pentru „jung“ zic Meglenoromânii tinir, iar Șcheii „tânăr“. Pentru „mire, tânăr însurat“ găsim la Papahagi și tinir-juni¹. Tot așa la Capidan (78/23, 93/19, 20). În textele meglenite publicate de Candrea² găsim cuvântul juni și cu înțelesul de „mire“, tot așa la Capidan 38/8.

La Românii din Șcheii Brașovului, noțiunea june are o sferă și mai restrânsă. La ei „junii“ sânt membrii unei organizațiuni cu caracter militar care își începe manifestațiile și petrecerile în ziua de Bunavestire și le termină la Dumineca Tomii. Au drept căpetenii un „vătaf“, un „armaș mare“ și un „armaș mic“ și un „sutaș“, toți înarmați cu „buzdugane“, iar în fruntea lor merge „surlașul“ cu „sfânta surlă“, cum numesc ei, cu evlavie, un instrument de suflat, necunoscut în alte părți³. În „uăra“ lor, unde se întrec în aruncarea buzduganului, nu se prinde nici o fată și nici o femeie măritată. Hora junilor care are și o melodie nemaiauzită în alte părți, e neîncheiată, întocmai ca la toți Românii din Peninsula Balcanică⁴. Vătaful care poartă hora la începutul jocului, după ce a aruncat buzduganul la mijlocul horei, trece la coadă, cedând conducerea armașului mare și așa mai departe. La fel se schimbă conducătorul horei și la Meglenoromâni⁵. Din întreaga această impunătoare manifestație a junilor reiese că ea este o organizație militară, în care intrau numai „voinicii“ populației și e foarte probabil să fie o organizație născută pe pământul Bulgariei pentru a se apăra de eventualele atacuri venite din partea Turcilor în preajma sărbătorilor învierii Domnului, care presupunere s'ar părea că o întărește expresia amintită „sfânta surlă“. Cu timpul, ajunși între creștini, alte vrăjmășii i-au făcut, probabil, să mențină acest obicei de a se organiza, anume asupra venită din partea Sașilor. Românii din Șcheii Brașovului nutreau credința că, dacă, în Miercurea Paștilor, ziua cea mai pompoasă a serbărilor, când junii vin călări spre oraș, împușcând din pistoale și carabine, ar fi putut pătrunde în oraș să înconjoare „sfatul“ (primăria) de trei ori, orașul ar fi fost al Românilor. De fapt, Sașii, probabil, ca să nu se întâmple ciocniri sau excese

¹ *Megleno-Rom.* p. 139 și *Rom. din Megl.* p. 67.

² V. *Grai și suflet*, vol. II, fasc. I, p. 102.

³ Notăm că vorba „surlă“ e foarte frecventă la Meglenoromâni.

⁴ Cf. Papahagi, p. 111.

⁵ Cf. Weigand, *op. cit.* p. XXXV.

din partea junilor care erau cu chef, închideau mai de mult porțile cetății, în Miercurea Paștilor, când știau că e timpul să coboare „junii“ dintre munți spre oraș. Dar nu importanța istorică a acestei organizații e aceea ce ne preocupă pe noi, ci coincidența semantică care există între accepțiunea cuvântului „june“ la cele două grupuri de Români, care ne interesează. În jurul Brașovului cuvântul *june* nu e întrebuințat de loc. S'ar putea spune că a existat odată și la acești Români, dar cu timpul a dispărut din graiul lor, păstrându-se numai în Șchei cu sensul amintit. Numai cât nimic nu dovedește că acest cuvânt ar fi însemnat vreodată la Românii brașoveni „tânăr“, cum însemnează în celelalte regiuni ale Dacoromânismului. E de notat că între „juni“ sânt și oameni bătrâni care se numesc „junii ei bătrâni“ și formează o companie separată, unde intră aproape numai foștii juni sau cum se numesc ei foștii „juni de companie“. Deci noțiunea nu e legată de tinerețe, ci de apartinerea la o organizație militară. Altă companie, alcătuită mai întâiu pe la 1870, o formează „junii ei alghi“, adică „cei albi, cei îmbrăcați în costume naționale, cu cămăși cusute cu flori și cu fluturi“¹.

Să precizăm: Avem așadară în amândouă graiurile cuvântul *june*, un element latinesc, comun tuturor dialectelor limbii noastre, care însă prezintă un înțeles ce nu e obicinuit la Dacoromâni, în mijlocul cărora Românii din Șchei trăesc de atâtea veacuri. Fiind această accepțiune de sens legată de un obicei foarte vechiu

¹ Intrebuințarea adjectivului „alb“ cu acest înțeles ne face să ne gândim la expresiunea aromânească: „și mviscū tu albe“ sau „și mviscū albile“ care însemnează „s'a îmbrăcat în haine naționale“. Cf. P. Papahagi: *Numiri etnice*, p. 20. — Despre „juni“ v. G. I. Pitiș: *Sărbătoarea Junilor la Paști*. Obiceiul particular al Românilor din Șcheiu (Brașov), în *Rev. Nouă*, a. 1889, pp. 278—280, 299—303, și Stinghe: *Die Schkejer*, pp. 9—18. — Date prețioase despre „junii ei alghi“ mi-a comunicat fostul vătaf, din anul 1877, al acestei companii, Teodor Saftu, măcelar pe acele vremuri, astăzi funcționar de poștă pensionar la București, unde a trecut în tinerețe, schimbându-și numele în Teodor Stan. — Expresiunea „a se băgă cu junii“ se întâlnește în Săliște, unde de altfel „june“ are și sensul cunoscut de „tânăr“. Cf. G. I. Pitiș: *Junii la Crăciun*. (Obiceiul din Săliște), în *Conv. Lit.* XXIV, pp. 1056—1063. Obiceiul acesta are puține asemănări cu cel de la Brașov, și nu vedem ce legătură ar putea fi între ele.

al Românilor din Șchei, credem că ei au adus cuvântul odată cu acel obicei din patria lor primitivă de dincolo de Dunăre, unde împreună cu Românii stabiliți astăzi în Meglenia formau o parte din „Vlahia albă“ atestată de istorici între Dunăre și Balcani¹. În legătură cu aceasta reamintim forma țelor din „Cristos a înviat“ de care am vorbit mai sus și ne exprimăm părerea că forma aceasta și cuvântul *june* sânt legate unul de altul prin tradiție și se întăresc reciproc.

Sânt și nume de persoane comune celor două grupuri și neîntrebuințate la ceilalți Dacoromâni. Astfel *Gușu* nu e atestat decât în sudul Dunării și la Românii din Șchei. Tot așa avem la Meglenoromâni *Mușă*². În Brașov întâlnim numele *Mușică*, *Mușicoiu* și *Mușoiu*, acestea din urmă atestate deja din anul 1723³. Întâlnim apoi *Lazu* la Meglenoromâni și *Lazu* la Șchei⁴.

Se știe că adesea împrejurări identice produc efecte identice, în ținuturi îndepărtate unul de altul. Dar în cazul nostru, când istoria ne spune că într'un timp oarecare — de sigur înaintea secolului al 15-lea — aceste două populații românești locuiau pe alte locuri, nu acolo unde se găsesc astăzi, privind argumentele aduse în totalitatea lor, ducându-ne spre aceleași concluzii, nu putem considera notele comune ființei lor ca ceva spontan, ca niște manifestațiuni izolate, independente una de alta⁵.

¹ Cf. Cvijić, *op. cit.*, p. 165.

² În colecția inedită de texte meglenite a lui Capidan un cântec poartă titlul „Lu Mușă“.

³ Stinghe, *Doc. I*, p. 80—1.

⁴ Capidan, bucata 13, Stinghe, *Doc. I*, 78.

⁵ Afară de asemănările amintite, mai vin în sprijinul tezei noastre o mulțime de alte note comune între Meglenoromâni, în special între cei din Târnareca și între Șcheii din Brașov, atât în privința limbii și a portului, cât și a obiceiurilor și a ocupațiunii lor; dar asupra acestora nu voim să insistăm, deoarece, în materie de folklor și de etnografie, sânt mai probabile cazurile de spontaneitate decât în lingvistică, și deoarece pentru cele mai multe din ele ni s'ar putea face obiecțiunea că se găsesc și în alte regiuni locuite de Români. De aceea ne mulțumim a trimite la scrierile amintite în cursul acestui studiu, menționând și prețioasele descrieri ale lui Pitiș, „Jocuri de petrecere“, *Rev. Nouă*. I, 231—236, „Comori“, *ib.* I, 434—437.

Rezumând, vedem că de o parte lingvistica, iar de altă parte istoria ne indică o patrie comună a Românilor din Șcheii Brașovului cu Meglenoromânii și în special cu cei din Țârnareca, anume în sudul Dunării, în Bulgaria răsăriteană. Ce privește așezarea „Șcheilor“ în Brașov, din relatările cronicarilor știm că s'a făcut în anul 1392, și poate că anul acesta și data căderii Târnovei în mâinile Turcilor (1393) nu e o simplă coincidență, și deci nu e exclus ca patria comună a acestor populații să fi fost regiunea Târnovei. Furia turcească i-a făcut pe unii dintre locuitorii acestor ținuturi să-și părăsească căminurile și să se refugieze în locuri mai adăpostite, între creștini, și atunci o parte a pornit spre nord. Când au pornit alte grupuri spre sud, nu știm cu siguranță. Capidan susține că Megleniții „nu s'au putut coborî în sec. X sau XI, cum s'a susținut până acum, ci mult mai târziu, după sec. XII și, poate, XIII“¹. De vreme ce acești Români coborîndu-se la sud, în munții Caragiovei, dedeau de aceeași populație bulgărească cu care trăiseră în nordul Balcanilor, se prea poate ca și ei să se fi refugiat tot dinaintea furiei turcești, ca și cei porniți spre Brașov².

Constantin Lacea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ *Op. cit.*, 65.

² Cf. privitor la migrațiunea Meglenoromânilor și A. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în acest volum, p. 61 și urm. Despre migrațiunea „Românilor balcanici“ spre nord, la frații lor din Dacia, vorbește P. Papahagi în *Numiri etnice*, pp. 2, 25.